

УДК 343.326

Вознюк Андрій Андрійович –
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх
справ

ДОДАТКОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 255 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми виокремлення та класифікації додаткових об'єктів злочинів, їх особливості. Розкрито зміст додаткового об'єкта злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: об'єкт злочину; безпосередній додатковий об'єкт злочину; безпосередній додатковий обов'язковий об'єкт злочину; безпосередній додатковий факультативний об'єкт злочину; злочинна організація; громадська безпека.

У сучасних умовах, коли під загрозою опинилися суверенітет, незалежність і територіальна цілісність України, активно створюються й функціонують різноманітні злочинні об'єднання, зокрема злочинні організації. У встановленні меж кримінальної відповідальності їх учасників, а також розмежуванні вчинених ними злочинів важливе місце посідає об'єкт злочину. Водночас, оскільки злочинна організація та інші види злочинних об'єднань спеціалізуються на певному виді чи групі злочинів, важливо встановити додатковий безпосередній об'єкт суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу (КК) України.

Вагомим внеском у розроблення проблематики кримінальної відповідальності за створення злочинної організації є дослідження Ю. В. Абакумової, М. І. Бажанова, Ф. Г. Бурчака, Л. М. Демидової, С. О. Єфремова, Г. П. Жаровської, О. О. Кваші,

В. П. Ковальчука, О. Ф. Ковітіді, М. Й. Коржанського, М. В. Корнієнка, Є. К. Марчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, Б. С. Никифорова, Г. В. Новицького, М. І. Панова, В. В. Українця, М. І. Хавронюка, С. Д. Шапченка, Н. М. Ярмиш та ін.

Незважаючи на це, чимало питань, пов'язаних з ознаками складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України, залишились гостро дискусійними, а окремі – недослідженими. Серед них слід виокремити проблеми визначення додаткового об'єкта зазначеного злочину.

У сучасній теорії українського кримінального права існують два підходи до класифікації безпосередніх об'єктів злочину в горизонтальній площині.

Перший полягає в тому, що безпосередній об'єкт злочину поділяється на основний, додатковий та факультативний (його підтримують, зокрема, М. Й. Коржанський, П. Л. Фріс, Є. А. Фролов) [1, с. 127; 2, с. 269, 278, 290; 3; 4, с. 135–136]. Відповідно до другого підходу, безпосередній об'єкт злочину поділяють на основний і додатковий. Останній, відповідно, може бути двох видів – обов'язковий та факультативний (його обґрунтовують М. І. Бажанов, В. К. Гришук, А. В. Савченко, В. Я. Тацій та ін.) [5, с. 32–33; 6, с. 200; 7, с. 95; 8, с. 108; 9, с. 170].

Отже, нині застосовують дві класифікації безпосереднього об'єкта злочину: *перша передбачає його поділ на безпосередній основний (головний), безпосередній додатковий і безпосередній факультативний; друга – на безпосередній основний (головний), безпосередній додатковий обов'язковий та безпосередній додатковий факультативний.*

В обох класифікаціях спільним є виділення безпосереднього основного (головного) об'єкта злочину, який у межах теорії кримінального права тлумачать як об'єкт злочину, що визначає суспільну небезпеку конкретного діяння, відображає характеристику складу конкретного злочину та демонструє його місце в системі родового й загального об'єктів злочину (П. Л. Фріс) [4, с. 136] або ж такі суспільні відносини, той інтерес, які законодавець, створюючи норму, намагався поставити під охорону кримінального закону в цьому разі (Є. А. Фролов) [2, с. 269, 278, 290; 3]. Таким чином, це *суспільні відносини, на які посягає*

окремий (конкретний) злочин, обов'язково заподіюючи їм шкоду чи створюючи загрозу її заподіяння. Він перебуває в межах родового об'єкта злочину.

Відмінності ж класифікацій об'єкта злочинів у горизонтальній площині полягають у виокремленні в одному разі безпосереднього додаткового й безпосереднього факультативного об'єктів злочинів, а в іншому – безпосереднього додаткового обов'язкового та безпосереднього додаткового факультативного. Фактично вчені говорять про ідентичні категорії, позначаючи їх різними термінами. Якщо одні називають об'єкт безпосереднім додатковим і безпосереднім факультативним, то інші позначають ці об'єкти, відповідно, як безпосередній додатковий обов'язковий та безпосередній додатковий факультативний.

Прихильники першого підходу вважають, що безпосередній додатковий об'єкт – це об'єкт злочину, якому в кожному разі посягання на основний безпосередній об'єкт злочину обов'язково спричиняється шкода і який через це перебуває під кримінально-правовою охороною паралельно з основним безпосереднім об'єктом (П. Л. Фріс) [4, с. 136]; суспільні відносини, які, заслуговуючи в певному аспекті на самостійну охорону, стосовно цілей і завдань створення такої норми, захищаються кримінальним законом лише побічно, оскільки ці відносини обов'язково пов'язані з небезпекою спричинення шкоди під час учинення посягання на основний безпосередній об'єкт (Є. А. Фролов) [2, с. 269, 278, 290; 3]; ті суспільні відносини, посягання на які не є сутністю цього злочину, але які цим злочином порушуються або ставляться в небезпеку порушення поруч із головним об'єктом (здебільшого він є самостійним об'єктом і завжди потребує кримінально-правової охорони) (М. Й. Коржанський) [1, с. 127].

Водночас факультативний безпосередній об'єкт злочину визначають як об'єкт, якому під час учинення конкретного злочину може бути завдано шкоди, однак він спеціально не перебуває під охороною, а зазвичай охороняється іншою нормою КК України (П. Л. Фріс) [4, с. 136]; такі суспільні відносини, які, потребуючи в інших випадках самостійної кримінально-правової охорони, під час учинення цього злочину можуть потрапити в

небезпеку заподіяння шкоди, проте зовсім не обов'язково (Є. А. Фролов) [2, с. 269, 278, 290; 3]; суспільні відносини, які цей злочин в одних випадках руйнує, а в інших цього не трапляється (М. Й. Коржанський) [1, с. 127].

Головна відмінність факультативних об'єктів від основних і додаткових полягає в тому, що факультативні об'єкти не обов'язкові, вони не є необхідною ознакою складу злочину [2, с. 269, 278, 290; 3].

Виокремлення в цій класифікації факультативного об'єкта як самостійного різновиду безпосереднього об'єкта злочину поряд з основним і додатковим порушує, насамперед, правила логіки, оскільки відбувається на підставі різних критеріїв. Логічним є поділ об'єктів за значенням для об'єкта кримінально-правової охорони певної норми на основні й додаткові, а за обов'язковістю для певного злочину – на обов'язкові та факультативні.

Факультативний об'єкт належить суто до додаткового об'єкта, оскільки сягає за межі основного, а здебільшого – і за межі родового, що містить основний.

Отже, більш ґрунтовним є другий підхід, відповідно до якого в межах безпосереднього об'єкта злочину виділяють безпосередній основний та додатковий. Водночас безпосередній додатковий класифікують на необхідний (обов'язковий) і факультативний (необов'язковий).

Додатковий необхідний (обов'язковий) об'єкт злочину визначають як такий, який у цьому складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення певного злочину (В. Я. Тацій) [8, с. 108]; частину родового об'єкта складу злочину, що є конкретним охоронюваним нормою закону України про кримінальну відповідальність суспільним відношенням, яке в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього злочину йому обов'язково завдається, завдано або може бути завдано суттєвої шкоди (В. К. Гришук) [6, с. 200]; об'єкт, що завжди існує (М. І. Бажанов) [5, с. 32–33]; суспільні відносини, яким під час учинення певного злочину завжди спричиняють шкоду (А. В. Савченко) [7, с. 95].

Під додатковим факультативним (необов'язковим) об'єктом злочину розуміють такий об'єкт, який у разі вчинення певного злочину може існувати поряд з основним, а може бути відсутнім (В. Я. Тацій) [8, с. 108]; об'єкт, який може бути, а може й не бути (М. І. Бажанов) [5, с. 32–33]; частину родового об'єкта складу злочину, що є конкретним охоронюваним нормою закону України про кримінальну відповідальність суспільним відношенням, яке в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього злочину йому не завжди заподіюється, заподіювалась або може бути заподіяна істотна шкода (В. К. Гришук) [6, с. 200]; суспільні відносини, яким під час учинення цього злочину в одному випадку заподіюється шкода, а в іншому – завдання шкоди таким відносинам не відбувається (А. В. Савченко) [7, с. 95].

На основі вищевикладеного можна констатувати, що додатковий необхідний (обов'язковий) об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які завжди посягає певний злочин, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом злочину. Водночас додатковий факультативний (необов'язковий) об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які не завжди посягає злочин, заподіюючи їм шкоди або створюючи загрозу її заподіяння поряд із безпосереднім основним об'єктом, і який в інших випадках може бути самостійним основним безпосереднім об'єктом злочину.

Таким чином, постає питання: які види безпосереднього додаткового об'єкта характерні для складу злочину, передбаченого ст. 255 КК України?

На думку Л. М. Демидової, з тексту ч. 1 ст. 255 КК України випливає, що цей злочин додаткових обов'язкових об'єктів не має [10, с. 39]. Аналогічну позицію обстоюють також інші вчені [11, с. 13; 12, с. 395]. Для підтвердження чи спростування висловленої гіпотези потрібно дослідити відповідні аргументи.

Першочергово слід зважати на те, що додатковий об'єкт цього злочину особливий, оскільки він безпосередньо залежить від злочинів, які вчиняють учасники злочинної організації,

а також від альтернативних діянь об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Його можна встановити шляхом аналізу злочинів, учинених учасниками злочинного об'єднання. У разі створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину додатковий об'єкт пов'язаний із цими злочинами. Водночас, якщо не включати можливості участі злочинної організації і в інших категоріях злочинів менших ступенів тяжкості, то додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України, може бути пов'язаний і з ними. У КК України зазначено злочини середньої тяжкості, які гіпотетично можуть учиняти учасники злочинних організацій. Це, зокрема, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 3 ст. 109); незаконне проведення дослідів над людиною (ч. 2 ст. 142); насильницьке донорство (ч. 3 ст. 144); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи здійснення релігійних обрядів (ст. 181); фіктивне підприємництво (ст. 205); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239–1); незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239–2); порушення правил охорони або використання надр (ч. 1, 2, 3 ст. 240); незаконна порубка лісу (ст. 246); незаконне полювання (ч. 2 ст. 248); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію (ч. 3 ст. 300 КК України) тощо [13, с. 63–64].

Злочини, які вчинили учасники злочинної організації, можуть бути як закінченими, так і незакінченими. До останніх можуть належати планування певних тяжких чи особливо тяжких злочинів та змова щодо їх учинення, які можна розглядати як готування до злочину.

З огляду на це, додатковий об'єкт такого злочину може варіюватися залежно від виду злочинів, учинених злочинною організацією, а тому він є альтернативним.

Отже, фактично діяння учасників злочинних організацій можуть посягати не лише на громадську безпеку, а й на інші об'єкти кримінально-правової охорони. Водночас варто звернути увагу на дві ситуації: 1) учасники злочинної організації вчиняють злочини, передбачені розд. 9 «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК України; 2) учасники злочинної організації вчиняють злочини, передбачені іншими розділами Особливої частини КК України. У першому випадку посягання відбувається в межах такого родового об'єкта злочинів, як громадська безпека. Тому може виникнути хибна думка про те, що в цьому разі безпосередні об'єкти злочину, передбаченого ст. 255 КК України, та інших протиправних діянь, описаних у цьому розділі, співпадають. Насправді ж кожен злочин проти громадської безпеки має свій конкретизований безпосередній об'єкт у межах родового (громадської безпеки), пов'язаний із певним видом загрози.

Розглядаючи інші діяння об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України, слід відмітити, що на перший погляд окремі з них не завжди пов'язані зі злочинами, учиненими учасниками злочинних організацій, що передбачені іншими статтями Особливої частини КК України. Це керівництво такою організацією або участь у ній. Насправді ж за часом ці діяння можуть відбутися після створення цього об'єднання задля вчинення злочину. Таким чином, додатковий об'єкт у цих діяннях може бути аналогічним тому, який має таке діяння, як створення злочинної організації.

Певні особливості додаткового обов'язкового об'єкта має організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, оскільки ці діяння стосуються не конкретного вчинення злочинів, а розроблення планів та умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Тобто вони хоча й не прямо, однак опосередковано стосуються злочинів учасників злочинних організацій та організованих груп і власне є також злочином.

Отже, під час учинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, завжди наявне заподіяння шкоди або створення загрози її заподіяння як основному безпосередньому об'єкту цього злочину, так і додатковому, тому його слід уважати обов'язковим. Останній є одночасно й основним безпосереднім об'єктом окремих злочинів, учинених учасниками злочинної організації.

Додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 255 КК України, є різноманітні суспільні відносини, на які посягають учасники злочинних організацій, заподіюючи їм шкоди чи створюючи загрозу заподіяння шкоди. Це можуть бути основи національної безпеки, життя та здоров'я, власність, господарська діяльність, громадський порядок, моральність тощо. Тобто це всі суспільні відносини, на які можуть посягати учасники злочинних організацій. З огляду на зазначене, у цьому злочині він, передбачаючи значну кількість об'єктів кримінально-правової охорони, є багатоаспектним та альтернативним.

Таким чином, особливість додаткового обов'язкового об'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК України, полягає в тому, що його не конкретизовано. Ним можуть бути безпосередні основні та безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти злочинів, учинених злочинною організацією.

Якщо більшість злочинів, що характеризуються наявністю додаткового обов'язкового об'єкта, мають один або декілька таких об'єктів, то в злочині, передбаченому ст. 255 КК України, їх стільки, скільки в статтях Особливої частини цього Кодексу, що встановлюють відповідальність за окремі злочини, які можуть учинити учасники злочинних організацій.

Такий підхід до визначення додаткового обов'язкового об'єкта можна застосувати й відносно інших злочинів, що передбачають кримінальну відповідальність за створення та участь у таких злочинних об'єднаннях, як банда, терористична група, терористична організація, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування тощо.

Водночас додатковими факультативними об'єктами злочину, передбаченого ст. 255 КК України, є факультативні об'єкти злочинів, учинених учасниками злочинних організацій.

Безпосередній додатковий обов'язковий і безпосередній додатковий факультативний об'єкти злочину здебільшого сягають за межі родового об'єкта. Однак у тому разі, коли вони характеризують суспільні відносини, на які посягають злочини, зазначені в межах одного розділу Особливої частини КК України, безпосередній додатковий обов'язковий і безпосередній додатковий факультативний об'єкти злочину можуть перебувати в межах одного родового об'єкта злочину. Наприклад, учасники злочинної організації викрадають бойові припаси та вибухові речовини (ст. 262 КК України). Так, додатковий обов'язковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 КК України, буде основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 262 КК України. Водночас обидва об'єкти перебувають у межах одного родового.

Ще одна особливість додаткових об'єктів злочинів, передбачених ст. 255 КК України, полягає в тому, що вони наявні як у злочині, передбаченому ст. 255 КК України, так і в злочинах, учинених учасниками злочинної організації, але в різному статусі (в одних випадках – як безпосередні додаткові необхідні чи факультативні, а в інших – як безпосередні основні).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : [курс лекцій] / М. Й. Коржанський. – Київ : Наук. думка : Укр. вид. група, 1996. – 336 с.
2. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Е. А. Фролов. – Свердловск, 1971. – 446 с.

3. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник научных трудов. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.
4. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. [для студентів вищ. навч. закл.] / П. Л. Фріс. – 2-ге вид., допов. і переробл. – Київ : Атіка, 2009. – 512 с.
5. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с.
6. Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / В. К. Гришук. – Київ : Ін Юре, 2006. – 568 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. ; [за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка]. – 5-те вид., переробл. та допов. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – 456 с.
9. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. В. О. Навроцького. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
10. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Демидова Людмила Миколаївна. – Харків, 2003. – 198 с.
11. Кримінальне право. Особлива частина : [підручник] / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 2. – 703 с.
12. Кримінальне право. Особлива частина : [підручник] / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.]. – Київ : Дакор, 2013. – 786 с.
13. Вознюк А. А. Вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину як мета злочинної організації / А. А. Вознюк // Юридична наука. – 2013. – № 4. – С. 60–66.